

Kamila Skopová

ČAS RADOSTI, VESELOSTI

Tradiční české Vánoce
v obrazech
a chutích

 GRADA

Kamila Skopová

ČAS
RADOSTI,
VESELOSTI

Tradiční české Vánoce
v obrazech
a chutích

Kamila Skopová
Čas radosti, veselosti

Vydala GRADA Publishing, a.s.
U Průhonu 22, Praha 7
tel.: 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 10 218. publikaci

Realizace obálky
a grafická úprava Ondřej Fučík
Ilustrace Kamila Skopová
Sazba Ondřej Fučík
Vedoucí redaktorka Šárka Kratochvílová
Redaktorka Iva Vedralová
Počet stran 80
První vydání, Praha 2025

Vytiskla tiskárna
TNM PRINT s.r.o., Nové Město

© Grada Publishing, a.s., 2025

ISBN 978-80-271-8182-7 (pdf)
ISBN 978-80-271-6037-2 (print)

Upozornění pro čtenáře
a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část
této tištěné či elektronické knihy nesmí
být reprodukována a šířena v papírové,
elektronické či jiné podobě bez předchozího
písemného souhlasu nakladatele.
Neoprávněné užití této knihy bude trestně
stíháno. Automatizovaná analýza textů nebo
dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/
EU a použití této knihy k trénování AI jsou
bez souhlasu nositele práv zakázány.

OBSAH

O Vánocích.....	7	Roráty, nešpory.....	37
Kateřinské posvícení	9	Vánoční strom.....	39
Ondřejské věštění	10	Co bylo na štědrovečerním stole.....	40
Advent	13	Pověry a věštby	43
Adventní věnec	15	Půlnoční mše.....	45
Barborky	16	Dárky zvířei.....	46
Mikuláš	18	Štěpánská koleda	48
Přástky a dračky	21	Zvykové předměty.....	51
Ambrož a jiné postavy adventu.....	22	Nový rok.....	53
Betlémy	24	Betlemáři	55
Zpívání v adventu	27	Tříkrálová koleda	57
Lucie.....	29	Receptář lidový.....	59
Vánoční pečení	30	Receptář měšťanský.....	67
Úklid domácnosti.....	32	Devatero vánočních cukrovíček	76
Obdarování	35		

O VÁNOCÍCH

Moji milí,

jsem si vědoma, že publikací s vánoční tematikou je na knižním trhu nepřeborné množství. Také já jsem se tímto tématem vícekrát zabývala. Přesto si dovoluji vám předložit knížku, která spíše obrázky než textem přibližuje zásadní atributy a události adventu a Vánoc.

Je určena jak dětem, tak i jejich blízkým dospělým, aby nad jejími stránkami strávili příjemný adventní podvečer a třeba se dozvěděli i něco nového o nejkrásnějších svátcích roku. A pro ty, kdo rádi vaří, přidávám i pár receptů lidové a měšťanské vánoční kuchyně — pro srovnání.

Hezké počtení přeje
Kamila Skopová

KATEŘINSKÉ POSVÍCENÍ

Svatá Kateřina se slaví 25. listopadu a napovídá blížící se advent. Krásná a velmi vzdělaná Kateřina Alexandrijská byla, stejně jako mnohé další dívky zaslíbené Kristu, krutě umučena pro svou víru. To bylo v dobách raného křesťanství.

Dnes si Kateřinský svátek připomínáme spíše vesele, například se pořádá taneční posvícenská zábava, které se také přezdívá „babský bál“. Jedinkrát v roce mají ženy právo volit si svého tanečníka. Jedná se o poslední tancovačku v kalendářním roce, protože tančit se pak bude zase až po Třech králich v masopustě. Je o tom i přísloví: „Řekla Katka Barce, nechme toho tance!“

Bývalo zvykem, že při kateřinském bále obdarovávaly dívky i ženy tanečníka, který je po celý rok nejvíce bral do tance. Připravily pro něj sladký křehčík, což byl větší mastný vdolek plněný rozinkami ovoněnými rumem. Nebo si daly větší práci a uchystaly vrkoč. Do věnečku upečeného z kynutého těsta zapíchly tři štěpiny dřeva bohatě ozdobené sušeným ovocem, na vrchol dřívka vázaly červenou pentličku a doplnily ho malým jablíčkem se snítkou krušpánku nebo rozmarýnu.

Tím si „svého“ tanečníka pojistily na příští taneční sezónu.

ONDŘEJSKÉ VĚŠTĚNÍ

Svátek Ondřeje připadne někdy už do období adventu. Také Ondřej zemřel mučednickou smrtí, byl ukřižován na kříži ve tvaru X a od té doby se mu říká „ondřejský kříž“.

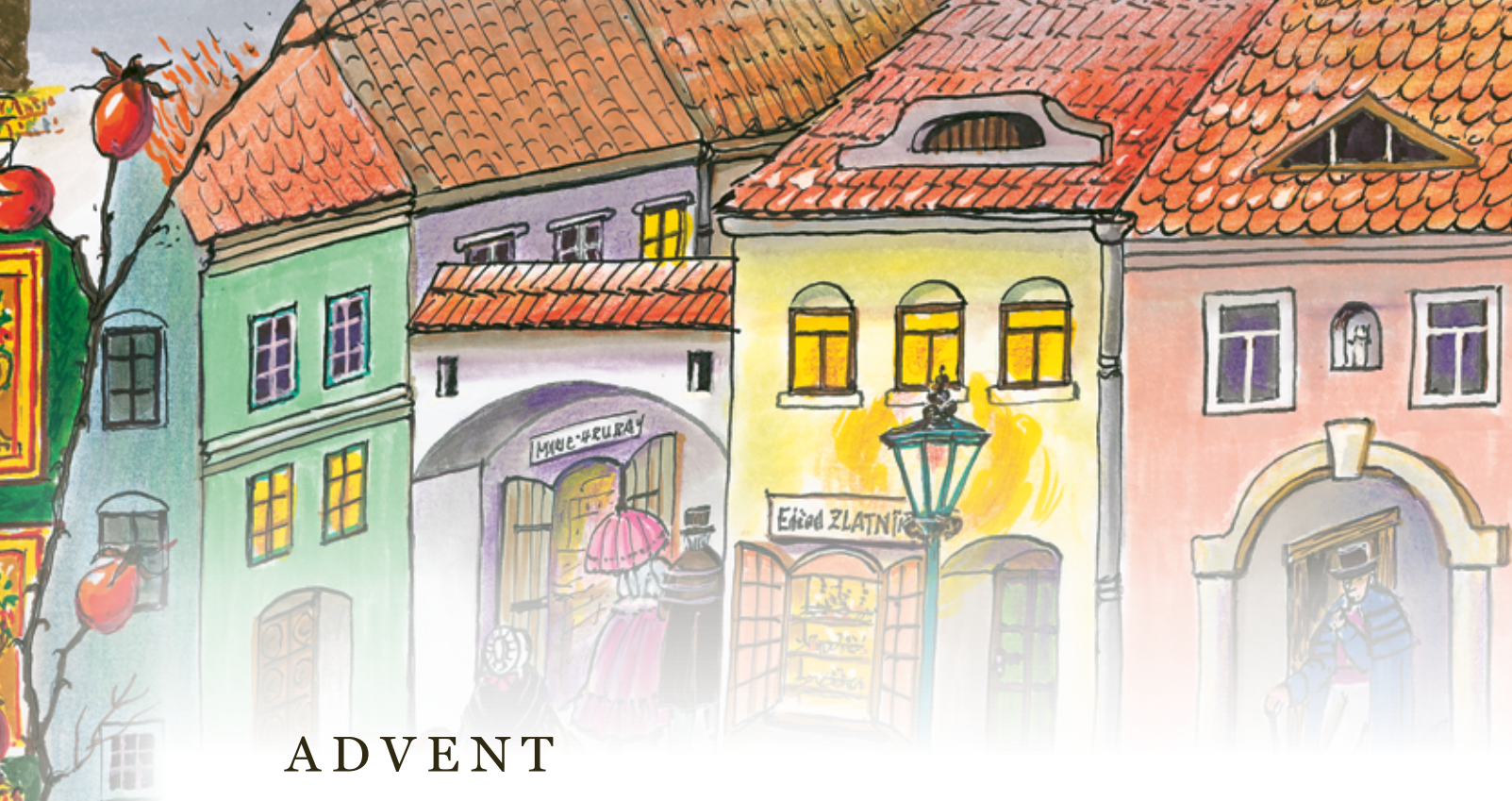
Milý Ondřej je světec, který drží ochrannou ruku nad milenci a snoubenci. O jeho svátku, 30. listopadu, se svobodná děvčata snaží uhodnout, jestli se provdají, kdy a za koho. Způsoby věštění jsou rozmanité a dnes bychom je zařadili spíše do rituálů Štědrého večera. Vdavekchtivé dívky třásly plotem a poslouchaly, odkud se ozve pes, z té strany měl prý přijít ženich. Ve dřevníku nabraly polínka a doma je pak přepočítaly. Sudý počet znamenal svatbu, lichý, že ještě rok budou doma u maminky. Zaklepaly na kurník, a ozvala-li se dříve slepice, pak ze

svatby nic nebylo, naopak kohoutí kokrhání slibovalo naději na vdavky. Dlouhou slupku oloupanou z jablka hodily za hlavu a podle tvaru, který na zemi vytvořila, odhadovaly dívky iniciálu jména potenciálního nápadníka. Známa je i věštba házením střevíce za hlavu. Míří-li špička střevíce ven ze dveří, dívka se jistě do roka vdá. Nebo děvče zadělalo těsto z vody a mouky a do několika malých knedlíčků uzavřelo lístečky se jmény známých mláďenců. Vhodilo je naráz do vroucí vody a ten knedlíček, který vyplaval na povrch jako první, nesl v sobě jméno toho pravého. Také se chodilo poslouchat zurčení vody pod ledem, zvuky měly napovědět řemeslo budoucího manžela.

ADVENT

Latinské slovo *adventus* znamená příchod. Jako advent označujeme období čtyř týdnů před vánočními svátky. Je to čas očekávání příchodu Spasitele a u křesťanů je spojen s půstem. Půst v minulosti neznamenal pouze omezení masitých a tučných jídel, ale byl to i čas odříkání zábav, tance, alkoholu a tabáku. Lidé se měli ztišit, přemýšlet o smyslu a naplnění svého života, modlit se a připravovat se na jednu z nejzávažnějších svátků v kalendářním roce — Vánoce.

Adventní neděle měly svá označení. První neděle adventní připadá na konec listopadu nebo začátek prosince. Jmenuje se železná. V druhém týdnu je neděle bronzová. Třetí neděle se nazývá stříbrná a je zasvěcena Bohorodičce Marii. Poslední čtvrtá neděle je zlatá, kdy pro obchodníky nastává největší šance prodat na poslední chvíli co nejvíce zboží. Všechny obchody tak po celou neděli zůstávají otevřené a slavnostně vyzdobené nabízejí vánoční dárky.

ADVENTNÍ VĚNEC

Jeden z nepřehlédnutelných současných symbolů adventu je adventní věnec. Tradice věnců se čtyřmi svíčkami není stará. Má původ v severním Německu. Roku 1838 v hanzovním městě Hamburku zhotovili v domě pro osiřelé chlapce dřevěný věnec z kola od vozu, ozdobili ho svíčkami a pověsili nad vchod. U dveří stála kasička s prosbou o příspěvky pro chudé děti. Z dobročinné akce se záhy stala tradice, která se šířila po celé Evropě a neměla už charakter charitativní, ale

symbolizovala čtyři adventní neděle. Zelené věnce, už ne vyřezané ze dřeva, ale spletené ze živého voňavého chvojí, se vážaly koncem listopadu v každé domácnosti a zdobily se třemi fialovými svíčkami a jednou růžovou. Každou adventní neděli se zapalovala další svíčka. Růžová hořela o třetí, stříbrné neděli, zasvěcené Panně Marii a děťátku, které nosí pod srdcem. Fialová je barvou půstu. V lidovém prostředí však bylo možné na věnci vidět i dvě bílé a dvě červené svíčky.

BARBORKY

Barbora byla křesťanská mučednice, která zaplatila životem za to, že odmítla pohanského ženicha. Dokonce ji pro neposlušnost stal vlastní otec. Svatá Barbora se stala patronkou dělostřelců, havířů i jiných nebezpečných povolání. O jejím svátku 4. prosince se vyprávělo dětem, že Barborčin nebeský otec, svatý Petr, spustí z nebe žebřík, Barborka po něm sestoupí na zem a odmění poslušné děti, ale ty zlobivé naopak potrestá. Na venkově chodily počátkem prosince svobodné dívky převlečené za Barborky. Byly bíle oděné a dlouhé vlasy měly sčesaný přes obličej jako závoj. Na hlavě nosily zlatou korunku nebo zelený věneček, symbol panenství. Přinášely do domácností drobné pamlsky dětem, těm neposlušným pohrozily březovou metličkou a opakovaly: „Modli se, modli se.“ Z čehož se zkomolením stalo možná ono strašidelné „mulisi, mulisi...“

Za úsvitu 4. prosince se každá svobodná dívka vypravila do sadu pro tři višňové snítky, doma je dala do vody a každé ráno je zvlhčovala vodou ohřátou v ústech. Pokud větvičky rozkvetly do Štědrého dne, měla naději na vdavky.

MIKULÁŠ

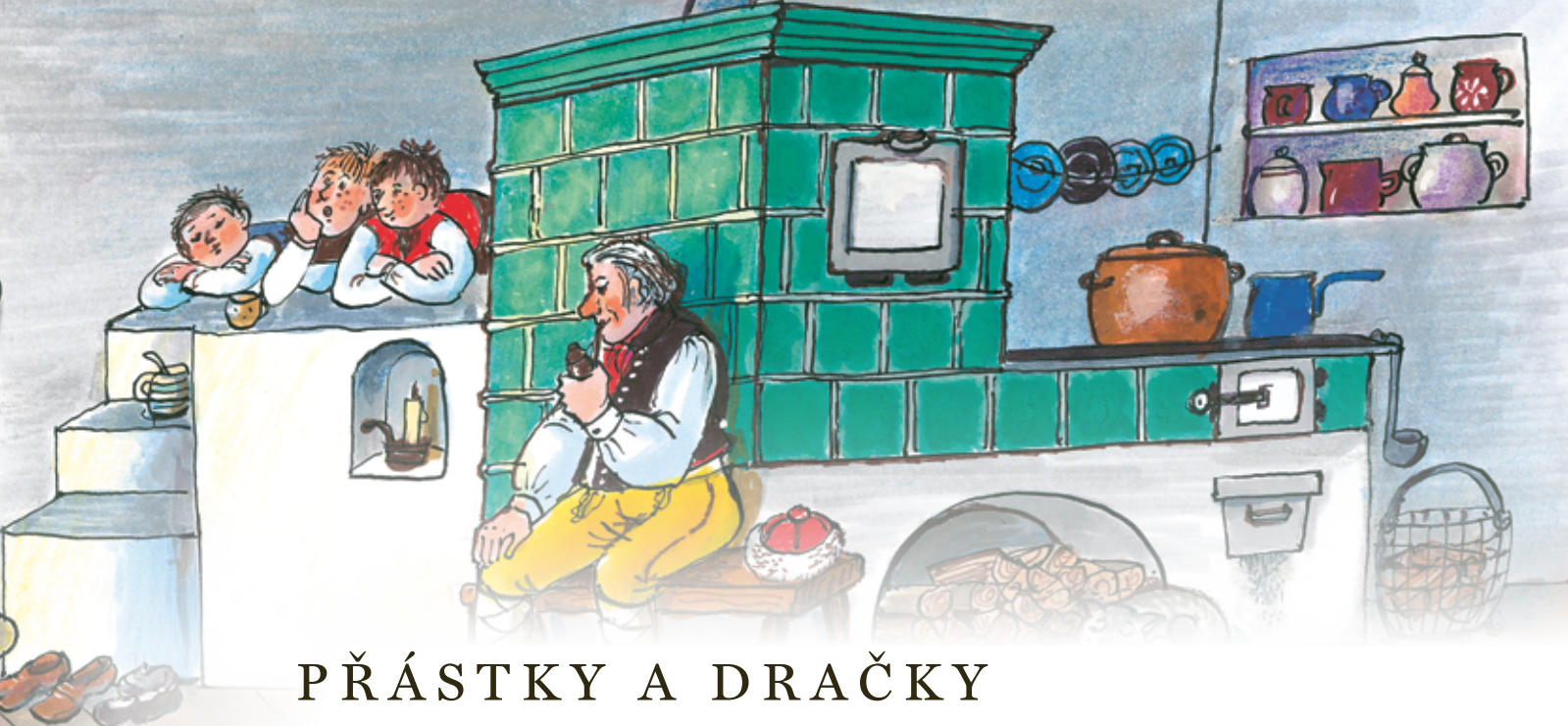
Mikuláš je velice známý a uctíváný světec. Je patronem snad všech řemeslníků, ale také plavců a námořníků. Legenda o jeho štědrosti, kdy zachránil svým peněžitým darem tři sestry od potupné služby, zavedla pravděpodobně základ mikulášským obchůzkám spojeným s obdarováváním. Ty se v různých podobách tradují po celé Evropě. V Čechách chodí Mikuláš v doprovodu anděla a čerta již v předvečer svého svátku, 5. prosince, navštěvuje domácnosti a podobně jako Barborky odměňuje hodné děti. Na Horácku doprovázela tuto trojici ještě postava Smrťky s kosou a v okolí Litomyšle chodívaly dokonce celé mikulášské průvody čítající mnoho postav, čímž byly

velmi podobné těm masopustním, jak popisuje prof. Čeněk Zíbrt ve své knize *Veselé chvíle v životě lidu českého*.

Kolem svátku Mikuláše se ve městech konaly poslední výroční trhy v kalendářním roce. Kromě obvyklého sortimentu se objevovala i předvánoční nabídka dováženého koření a jižního ovoce a také mnoho různých předmětů a figurek z jablek, sušeného ovoce i ořechů, přizdobených krušpánkem nebo brusničkou. Těmto půvabným lidovým artefaktům říkáme zvykové nebo zvykoslovné předměty. Rovněž zde nabízeli figurky do betléma, buď vyřezávané z lipového dřeva, nebo lisované z papírové maše, pestře omalované.

PŘÁSTKY A DRAČKY

Dlouhé adventní večery využívaly ženy ke společné ruční práci. K draní peří nebo předení se scházely tam, kde byla dostatečně prostorná světnice. Výhodou společných přástek nebo draček bylo šetření světlem i otopem ve vlastní domácnosti, ale především si ženy zpříjemňovaly stereotypní práci zpěvem, besedováním a vyprávěním. Když muži navečer poklidili ve chlívě, přidali se k ženám a bylo pak veselo dlouho do noci. Pokud se přástky ve větší obci konaly na více místech, posílaly přástevnice do sousední přástvy po malém poslíčkovi naditý kužel, který

ukrýval jablíčko, kousek cukru zabaleného v hadříčku nebo žertovné psaníčko.

Tyto společné schůzky byly ovšem trnem v oku vrchnosti i církvi. Šlechta podezírala venkovany, že při přástkách mohou zosnovat nějakou rebelii, církve zase brojila proti veselé zábavě a případným prostopášnostem, které se do adventní doby nehodily. Přes všechny zákazy i tresty se však nepodařilo setkávání lidí při společné práci vymýtit.

V dobách obrození označovali mnozí osvícení spisovatelé právě tyto přástky za pramen lidové slovesnosti.

Ambrož a jiné postavy adventu

Český venkov býval v minulosti v době adventu kupodivu dosti rozverný. Lidé se přestrojovali do různých masek zvířecích i lidských, obcházeli stavení ve vsi a napomínali děti k poslušnosti. Patřili sem tajuplný Ambrož, Barborky, Klibny, Koníci, Matičky, zlověstná Perchta nebo přísná Lucy. Církev tyto zvyky zakazovala, protože přestrojování, tedy jakési zakrývání osobní identity, vedlo podle názoru kléru k nedůstojnému a nemravnému chování.

Díky prozíravému profesorovi Karlu Rozumovi (1856–1933), který tyto adventní figury popsal a zachytil kresbami, rovněž i zvykové pečivo a předměty, známe dnes

jejich podobu. Karel Rozum byl pedagog, výtvarník, etnograf a významný činitel v oblasti národopisu. Většinu života působil v Roudnici nad Labem, kde spravoval místní národopisné muzeum.

Některé adventní postavy byly ovšem poněkud děsivé, třeba Perchta, starší žena ukrytá pod velkou rudou zubatou hlavou z papírové maše, nosila putýnku s koudelí a v druhé ruce dřevěný nůž omočený v krvi. Matky strašily děti, které se odmítaly postit, že na ně přijde Perchta, rozpáře jim břicho, vycpe jej koudelí a zase zašije. Tuto hrozivou postavu církev záhy striktně zakázala.

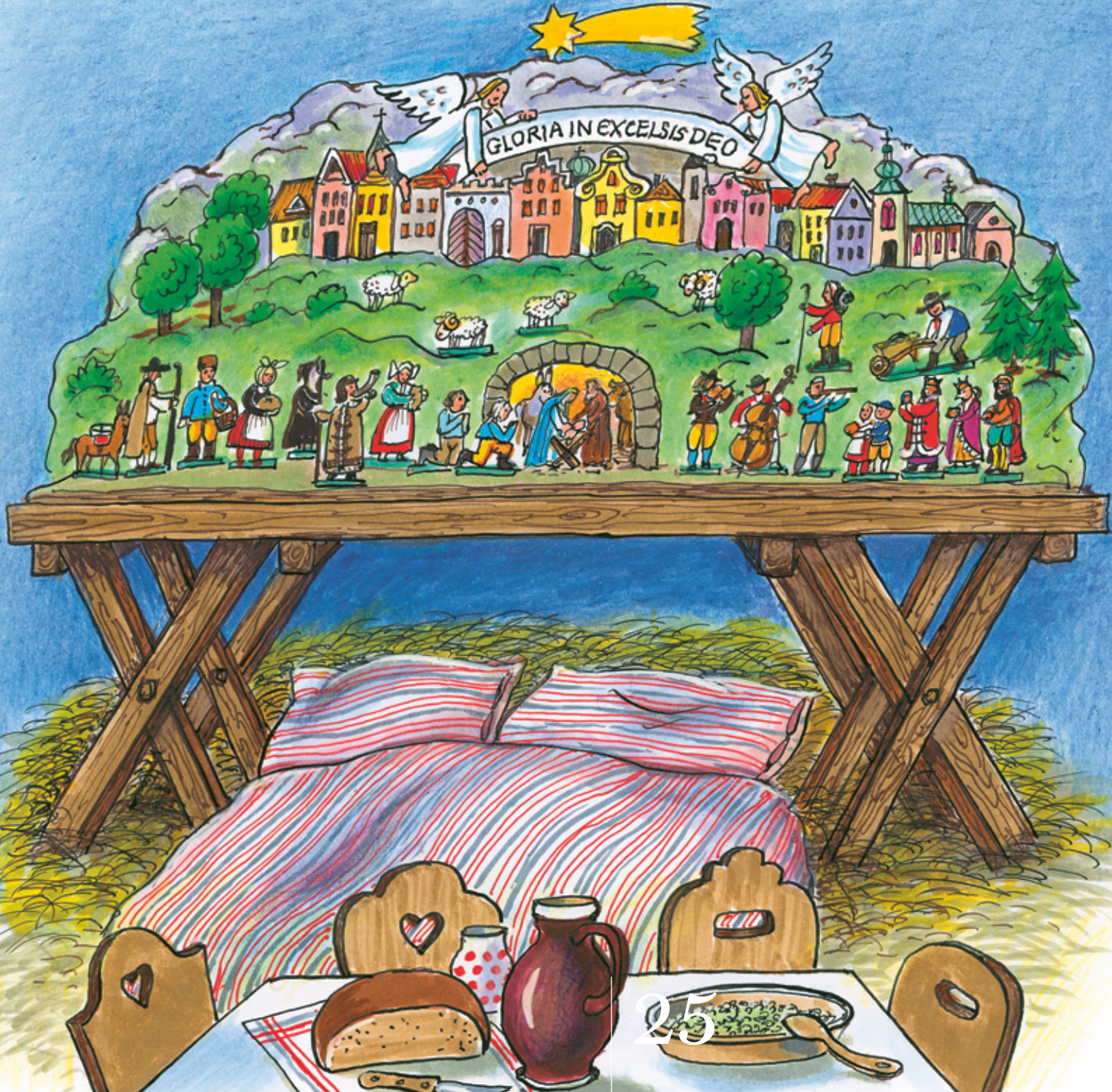
BETLÉMY

Trojrozměrné zpodobňování betlémského výjevu má počátek zřejmě v roce 1223, kdy František z Assisi nechal v jeskyni poblíž italského Greccia instalovat betlémský chlév s jeslemi a sloužil tu historicky první půlnoční mši. Vyřezávané figury andělů, pastýřů, oveček, svaté rodiny, Tří králů a darovníků pak zdobily každý kostel v Evropě. U nás se první trojrozměrný figurální betlém objevil v roce 1562 v pražském jezuitském kostele sv. Klimenta. Zvyk stavění jesliček v chrámovém prostředí zakázal až koncem 18. století císař Josef II. s odůvodněním, že sledování betlémské scény odvádí věřící od rozjímání a zpytování svědomí. Lidé se

ovšem milovaných jesliček nechtěli vzdát, a tak si je začali po domácku vyřezávat sami. Císař netušil, jaký svým rozhodnutím vyvolá rozmach lidového betlemářství v českých, rakouských a německých zemích. Na venkově bylo možné spatřit velkorozměrné betlémy, které se stavěly už počátkem adventu a stály ve světnici až do Tří králů. Pro nedostatek místa si lidé často ustlali přímo pod betlémem. Byly tu ale také miniaturní betlémy v suchém mechu mezi okny chalupy.

Betlemářství je dodnes živé a jesličky se vyrábějí z nejrůznějších materiálů.

ZPÍVÁNÍ V ADVENTU

Advent je postní období, v němž byly zakázány světské radovánky, tanec, zábavné písničky a veselá muzika. Hudba a zpěv přesto do adventu patří. Zpívaly se žalmy a písně rorátní ze starých kancionálů a hrála se duchovní hudba, kantáty a vánoční mše. Mezi písně, které by se v adventu neměly zpívat, patří i koledy. Koleda jako prosba o dar je součástí kolední obchůzky a směla zaznít až na druhý svátek vánoční, lidově se mu také říká Koleda. Koledování tedy začíná až o svátku sv. Štěpána a trvá do Tří králů.

O štědrovečerní noci chodili po koledě pouze ponocný a obecní slouha, většinou s celou rodinou. Dostávali od sousedů bohatou nadílku, med, štědrovku, ovoce, koláče, někdy i pár penízků. Děti, chasa, žáci, studenti i chudší lidé si svou kolední nadílku vyprošovali písní až na svátek Štěpána.

V současnosti se v adventu pořádají koncerty duchovní hudby, často i v rámci charity. Nová doba však přinesla i jeden rozpor s tradicí — v obchodech znějí z reproduktorů koledy už od října ve snaze povzbudit vánoční nákupy.

LUCIE

Svatá Lucie je světloňoška. To ovšem platilo za časů starého juliánského kalendáře. Tehdy připadal svátek Lucie do období zimního slunovratu, kdy se k nám sluníčko, sice pomalu, ale jistě začíná vracet. Papež Řehoř XIII. zavedl v roce 1582 nový kalendář nazvaný po něm gregoriánský, v němž upravil léty nastřádané nesrovnalosti pouhým škrtnutím deseti dnů. Tak se stalo, že se Lucie posunula do tmy na 13. prosince. Přesto se po staletí udrželo přísloví o Lucii, která noci upije, ale dne nepřidá. Ona ani té noci neupije...

V českých zemích chodily na svátek Lucie bíle ustrojené ženy jako Lucy. Měly bílou zobákovitou škrabošku, jaká se nosila ve středověku v dobách morové nákazy, nebo si jen potřely obličej sádlem a foukly do talíře s moukou, aby si obílily obličej. Bílou

husí kosinkou očistily obřadně domácnosti od pavučin i zlých mocností. Také dbaly na dodržování zákazu předení. Podle pověry žena, která předla ještě 13. prosince, do roka oslepla. Tento zákaz souvisel s kultem zemřelých, který uctívali už Keltové. Dodnes mnohde prostírají o jeden talíř navíc na štedrovečerním stole pro ty, kteří už odešli navěky. Dříve lidé věřili, že duše zemřelých se o Vánocích vracejí domů, a chránili je, aby se neporanily o ostré předměty. A starodávné vřetenno, stejně jako hroty na kolovratu, je špičaté.

Ve Švédsku, kde si lidé světla nesmírně váží, uctívají svatou Lucii průvody bíle oděných dívek se zelenými věnci na hlavách, na nichž mají čtyři hořící svíčky. Zpívají vánoční písně a zvoní malými zvonečky.

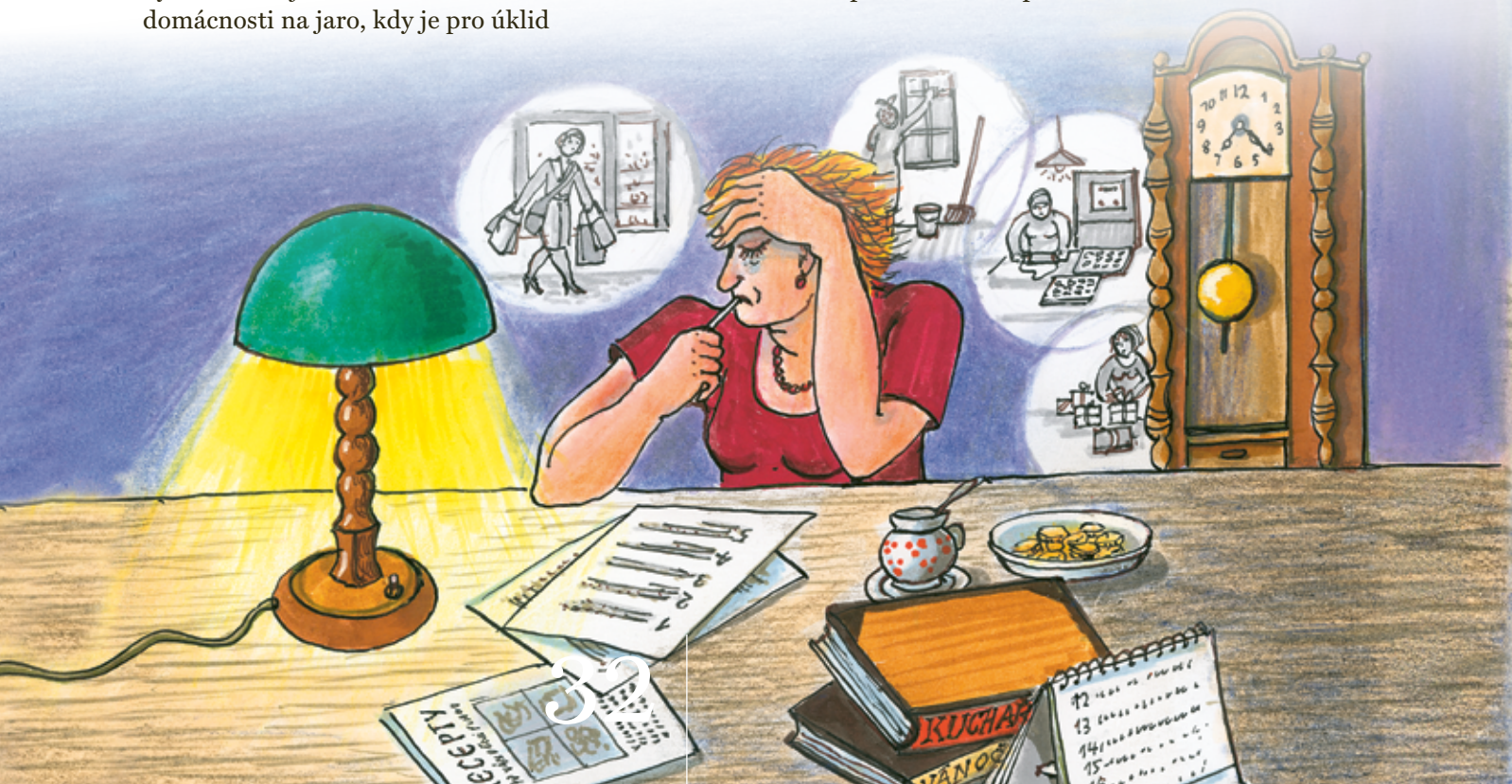

ÚKLID DOMÁCNOSTI

Vánoce jsou nejkrásnější výroční svátky. Je pochopitelné, že každý chce trávit sváteční dny v pěkně uklizeném, voňavém domově. Ovšem někteří, nebo spíše některé z nás, si sváteční chvíle vlastní vinou pokazí. Nastaví si takovou řadu úkolů, že se pak o Štědrém večeru málem zhroutlí. Není divu — pečení mnoha druhů cukroví, zevrubný vánoční úklid, nákupy a balení dárků, výzdoba domácnosti, zdobení stromku, chystání vánočního hodování... Naši předkové byli rozumnější a nechávali velkou očistu domácnosti na jaro, kdy je pro úklid

příhodnější doba než nevlídné sychravé dny před vánočními svátky. Zkuste se někdy zamyslet, jestli je potřeba domov, který je průběžně udržován, generálně gruntovat právě před vánočními svátky. Jestli opravdu musíme mít na stole dvanáct druhů cukroví, zda je nutné zahrnovat své blízké množstvím dárků, když přece nejkrásnější dárek je úsměv, pohlázení a vlídné slovo. A to těžko poskytne vánočním maratonem uštvaná žena. Prostě se pokusme navrátit se ke skromnosti, střídmosti a poklidu našich předků.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Čas radosti, veselosti.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.